

Megkoronázod az esztendő
Nagy soc javaiddal,
Lábad nyoma kövérséget
Czöpöget nagy serral².
Lako helyei az pusztáknac
Folynac kövérséggel,
Hegyec es halmoc vigadoznc
Nagy böv termésseckel.

Az szép sic mezöc ékesednc
Soc barom czordákkal,
Villagnac az szép szánto földc
Sürö gabonákkal.
Az hegy oldalac, mezö földc
Szép buza nevéssel
Orvendeznc, es énekelnc
Nagy gyönyörüséggel.

Coronést Anul forte bine
Ku mult bine al teu
Urmecz picsoarelor greszime
Pike ka si ku szeu
Locul a pusztetecilor
Cure cu greszime
Rodul frumosz a dalurilor
Bukuresze bine.

Kempurile sze emfremszadze
Cu csordá boiler
Luceszck pementur aretoare
Cu fire hranelor
A dalurilor dsok cosztele
Cu greu drag creszketor
Bukuresze si frumosz kente
En mare voje a lor.³

340 évvel ezelőtt, Kolozsvárt ért véget Szcenci Molnár Albert vándorútja. A zsoltárában felcsendülő líra azonban nemzedékről nemzedékre folytatja vándorlását.

MÓZES HUBA—MIHAI GHERMAN

JEGYZETEK

1 Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár — Ms. ref. 1813.

2 Olvasd: zsírral.

3 A román szövegnek a mai ejtés-, illetve írásmódhoz közelített olvasata:

„Din fintînile tale apa / Nu se mai sfîrşeşte / Cum pre pămînt semănătura / Să se înmulţească / Brazdele le adăpi pre pămînt / De biu arătoare / Semănatul cu ploi aldăieşt(i) / Cum el să rodească. // Coronest(i) anul foarte bine / Cu mult bine al tău / Urmă-ţ(i) picioarelor grăşime / Pică ca şi cu seu / Locul a pustenetăţilor / Cură cu grăşime / Rodul frumos a dealurilor / Bucură-se bine. // Cîmpurile se înfrîmsadză / Cu ciorda boiler / Lucesc pămîntur(i) arătoare / Cu firea hranelor / A dealurilor joc coastele / Cu grîu drag crescător / Bucură-se şi frumos cîntă / În mare voie-a lor.“ — Néhány szómagyarázat: biu — 'bő, gazdag'; pustenetăţilor — pustietăţilor; infrîmsadză — infrumuseţeză; joc — joc.

A konstrukció megfordítása

Radu Florian új kötetével* nálunk is megszületett az a könyv, amely frontálisan érinti a marxizmus legégetőbb problémáit.

A marxista filozófia rekonstrukciója a szó közvetlen jelentésén túl egy második, eredendően konstruktív mozzanatot is tartalmaz: az így helyreállított elmélet végiggondolásának, pontosabban

továbbgondolásának, önmagában való elmélyülésének mozzanatát. E két mozzanat szétválasztása csak elvontan lehetséges, és csupán arra szolgál, hogy a rekonstrukciós kísérletek kifejtésének logikai sorrendjét szemléltesse. Így az első, inkább kritikai mozzanatnak a klasszikus művek — Althusser óta oly sokat emlegetett — újraolvasása, az egyes szövegek eredeti értelmének kritikai helyreállítása felel meg. A második konstruktív mozzanatnak pedig a szövegek-

* Radu Florian: *Reflexii asupra filozofiei marxiste*. Editura politică. Bucureşti, 1974.

ben előzőleg feltárt, kordeterminálta hiátusok és elvont közvetítések fogalmi áthidalása, illetve részletes kifejtése, konkretizálása. Talán már ennyiből is kitűnik, hogy a kritikai mozzanat sikere a konstruktív megközelítés eredetiségének (elméleti radikalizmusának) a függvénye.

Minden rekonstrukciónak határt szab az elmélet fejlettségi szintje, de ugyanakkor az is, hogy az adott rekonstrukciót milyen elméleten kívüli társadalmi, politikai stb. tényezők határozzák meg. Korunk és társadalmunk azt a követelményt támasztotta a mai marxizmussal szemben, hogy hajlékony, dialektikus és egyben radikális, forradalmi legyen. A rekonstrukció hatékonyvá tétele, vagyis konkretizálása korunk történelmének radikális újragondolását előfeltételezi — ez minden igényes marxizmus-értelmezésnek immanens nehézsége.

Radu Florian könyve nyilvánvalóan túllép a címében jelzett reflexiókon, amikor a marxizmus klasszikusainak újraolvasására vállalkozik. Vizsgálódásainak kiindulópontja és elméleti alapja azonban elsődlegesen ismeretelméleti. Ez pedig természeténél (az ontológiával szembeni alárendeltségénél) fogva már eleve szűkíti (és egyszerűsíti) a vizsgálódás tárgyát képező tematikát. Lemond ugyanis az alapvető — és ezért nélkülözhetetlen — ontológiai összefüggések elemzéséről. Ez különösen ott szembetűnő, ahol a szerző a marxizmuson belüli torzulások magyarázatára vállalkozik. Mivel a marxizmus történelmi sorsfordulatait pusztán az elmélet önmagában túl elvont alapjairól veszi szemügyre, a dogmatikus és revizionista torzításoknak legfeljebb csak a leírására képes, de semmiképpen sem azok reális, társadalom-ontológiai magyarázatára. De mert valamilyen okokra mégis rá kell mutatnia, ismeretelméleti alapállása folytán a közvetlenül adódhoz folyamodik: az említett torzulások fő vonását Marx és Engels eszméinek utólagos, didaktikus kritériumok szerinti rendszerezésének tulajdonítja, holott a didakticizmus következménye, nem pedig magyarázó oka a szóban forgó jelenségeknek. Ugyanez érvényes a másik (inkább szegényesen illusztrált, semmint fontosságához mérten elemzett) forrásra is, amely Radu Florian szerint a politikának abból a tendenciájából fakad, hogy a marxizmust mindig éppen kivívott pozícióinak igazoló eszközként használja fel.

A marxizmus meghaladhatóságának ilyen — leíró jellegében is elvont — felfogása a tulajdonképpen elemzésekre is rányomja bélyegét. Radu Florian szemé előtt az eltorzított marxizmus — úgy

tűnik — mindig valamilyen jól ismert sematikus egyetemi kurzus alakjában jelenik meg. Közvetlen célként ezért azt tűzi ki maga elé, hogy helyreállítsa a klasszikusok alapvető gondolatait (e kurzusok szóhasználata szerint: tézisei) közötti immanensen dialektikus összefüggéseket. Ez nem is lenne baj, ha Radu Florian nem szűkítené ezzel túlságosan is le rekonstrukciós kísérleteinek elméleti alapját. Ez a leszűkítés abban nyilvánul meg, hogy az általa számon tartott sematikus rendszerezéseket egyszerűen csak tagadja (vagyis félreállítja), és amennyiben újjal helyettesíti, *közvetlenül* egy — szerinte — korszerű rendszerezést állít helyükbe. Az így félreállított, de fogalmilag le nem bontott, gyökeréig kritikailag ki nem fordított dogmatikus rendszerezés szelleme érthető módon tovább kísért tehát. A könyv olvasásakor minduntalan érződik is, hogy szerzője ez vagy az ellen a megmerevített tétel ellen hadakozik. A mindig csak egyes (és elvont) jegyeiben s nem fogalmi teljességében megragadott dogmatizmus ezért negativitásában is erős befolyást gyakorol az elemzés további menetére: a szerző minden igyekezete ellenére sem tud teljesen elszakadni attól, amit tagad. Pedig éppen a radikális meghaladás elvont igénye a legfőbb erő, ami Radu Florian könyvében munkál.

Ha tehát — mint ahogy a szerző állítja — a marxizmus torzulásai a klasszikusok kifejtett felfogásában eredendően benne rejlő ismeretelméleti, illetve módszertani jegyek (a történetiség, az ellentmondásosság, a nyitottság stb. elve) figyelembe nem vételéből erednek, akkor nyilvánvalóan elsősorban ezeket kell feltárni, és segítségükkel a marxi elméletet korszerűen nyitott rendszerként rekonstruálni. Csakhogy, bár előfeltevésekből ez szükségszerűen következne, Radu Florian mégsem így jár el: a kortárs strukturalista fogantatású episztemológia felállította módszertani követelményeket társít rendszerelméleti, valamint közvetlenül a marxi dialektikára jellemző módszertani alapelvekkel. Mivel e társítás nem vezet feltétlenül a szintézishez, tartalmilag össze nem forrasztja, ki nem épített, különálló elvontságukban egymást keresztező absztrakciókra korlátozódik. A rekonstrukció ilyenformán hevenyészett fogalmi állványzata esetlegességében külsődleges marad. A rekonstruálandó elmélet vonatkozásában: bár ennek elemeiből építkezik, az építkezés elveit és módját nagyrészt mégis máshonnan kölcsönzi.

A marxizmus rekonstrukciójának fő mozzanatát Radu Florian tehát a marxi elmélet struktúrájának (az elemek közötti lényegi viszonyok) megragadásában

látja. Ezt pedig a — főleg Lucien Goldmann által rendszerezett, marxista igényű — műelemzés módszertani követelményei alapján tartja kivihetőnek. Ezek szerint a marxizmus, mint minden jelentős alkotás, első megközelítésben valamely korkérdésre adott specifikus válaszként definiálható. Első lépésként ezért azt a marxizmus kialakulásának szempontjából meghatározó jelentőségű kérdést kell felvetni, hogy mi annak a kornak a lényege, amely a marxizmust létrehozta. Radu Florian jellemzése azonban igen nagyvonalú: a kapitalizmus ellentmondásosságát mindössze néhány kijelentésben summázza. Ugyancsak kijelentésszerűen fogalmazza meg az általa döntő jelentőségűnek tartott (kor-)kérdést: „Mi a filozófiának mint a gyakorlat kritikájának és a megismerés eszköze szerepe? Mi a filozófia szerepe a társadalom megváltoztatásában?” Ugy tűnik, Radu Florian azzal, hogy a filozófia társadalmi szerepét korkérdéssé nyilvánítja, a marxi filozófia problematikájának valamilyen genus-át szeretné megfogalmazni, hogy aztán a marxizmus specifikumát ebben az elvont logikai keretben annál könnyebben mutathassa majd fel. A marxizmus által adott válasz specifikumát abban látja, hogy a filozófia és politika viszonyát érintő kérdést Marx és Engels a társadalom szocialista fejlődési irányának kérdésével kapcsolta össze. Ezzel a következmények sorába tartozó kérdést egyértelműen meghatározó jelentőségűvé emeli. (A filozófia szerepét érintő konkrét válasz ugyanis mindig a filozófia alapvető problematikájára, a szubjektum és objektum viszonyára vonatkozik, s ebből következően lesz az, ami: az illető filozófiát jellemző egyik fontos, de helyzetéből adódóan mégiscsak alárendelt specifikum.) Ugyanakkor ezzel a szerző képtelen saját előfeltevés-rendszerének egyik fő követelményét megvalósítani, azt tudniillik, hogy a marxizmus fő sajátosságát egy kifejtett, ám episztemológiailag semleges genus-fogalom egységes alapján ragadja meg. *A konstrukció megfordítása* abban áll, hogy Radu Florian a kérdést közvetlenül (ezért egyoldalúan) Marx és Engels főleg fiatalkori és polemikus válszaiból kiindulva visszafelé konstruálja meg. A kérdés megfogalmazása ily módon nem nyújt új perspektívákat a rekonstrukció számára, hanem csak rejteten, a kiindulópontból vett klasszikus idézetekhez vezet vissza.

Ugy látszik, ennek a szerző maga is tudatában van, mert ezen a ponton átmenet nélkül a marxi elmélet struktúrájának elemzésére tér át. A szubjektum szerepét figyelembe vevő viszonyí-

tási rendszerből kiindulva próbálja meghatározni a marxista filozófia struktúráját. Ezzel a szerző végre egy olyan szintetikus szempontot vesz fel, amelyből (legalábbis elvileg) a feltételezett sajtós kultúra kifejthetővé, levezethetővé válik. De mert a szerző szubjektum és objektum fogalmát itt is csak elvontan és főleg idézetek kapcsán körvonalazza, nem vállalkozhat a struktúrát alkotó többi lényeges viszony levezetésére. Az a kiindulópont, amely a marxizmus viszonyítási rendszerének, központi tengelyének a szubjektum és objektumnak — a klasszikusoknál kifejtett — viszonyát tekintti, csak felsorolásszerűen ragadhatja meg a marxizmus ún. „főbb fejlődési aspektusait”. (1. a valóság-természet mint objektum meghatározottságának feltárása; 2. a társadalomnak mint szubjektumnak a megragadása; 3. a megismerő szubjektum meghatározottságainak megragadása; 4. a reális humanizmus megvalósításának, az elidegenedés megszüntetésének, a spontán társadalmi szubjektumok öntudatra ébresztésének elmélete.) Könnyű észrevenni: ezek a síkok a marxizmus hagyományosan megkülönböztetett alkotórészeinek felelnek meg (1. dialektikus materializmus; 2. történelmi materializmus; 3. ismeretelmélet; 4. tudományos szocializmus és egy kidolgozandó marxista etika). Ez a hagyományosnál talán még elvontabb séma szubjektum és objektum tételezett összefüggésrendszerének tisztán analitikus (formálisan elvonatkoztató) felbontásából adódik. Ezáltal ellentétbe kerül a két fogalomnak — egyébként a szerző által is hangsúlyozott — egységes és dialektikus kapcsolatával.

Amint látjuk, a könyv elején célul kitűzött radikális struktúraelemzés végül is egy olyan elvont sémába szelődül, amely főleg arra szolgál, hogy a szerzőnek logikailag megfelelő keretet biztosítson bizonyos fontos (de amint kiderül, mégis csak rész-)problémákkal kapcsolatos (többé-kevésbé egyéni) véleményének rendszeres kifejtésére. Ezt látzik tükrözni a könyvben érintett kérdések sora (a marxizmus mint a praxis filozófiája, a marxizmus státusa, a praxis filozófiája és a marxista szociológia, a praxis filozófiája mint humanista filozófia). Ezeket a kérdéseket — az első kivételével, amely közvetlen az előfeltevésekből adódik — Radu Florian nem bontja ki az általa feltételezett struktúrából, külön tárgyalja őket.

Célunk mindössze az volt, hogy kimutassuk: bármilyen igényes is a rekonstrukció, ha nélkülözi az öt megelőző kísérletek (Gramsci, Lukács György, Althusser) fogalmilag kifejtett, kritikai értékesítését, és az ontológiai megközelítést

eleve ismeretelméletivel cseréli fel, akkor eredeti célja helyett legfeljebb csak a felhalmozott részismeretek többé-kevésbé sikerült (de mindenképpen külsődleges) rendszerezését végezheti el. Az előbbiektől eltérően: 1. Radu Florian szintézis-kísérletében a klasszikus művek újraolvasása nem annyira elemzés és interpretáció, mint inkább az előfeltevések megszabta válogatás a megfelelő idézetek közül, amelyek így egyszerűen a konstrukciós keret alárendelt építőköveiként válnak. 2. Az így létrehozott konstrukció fogalmi homogenitása külsődleges (formális), nem tartalmi, nem a struktúra elemei közötti viszonyokból levezetett. Ez pedig a könyvet a tárgyalt problematika szempontjából tartalmilag is töredeztette vagy a másik végleten nehezen kibogozhatóvá teszi.

Igen nagy igazságtalanságot követnének el Radu Floriannal szemben, ha nem emelnénk ki napjaink marxizmusának legvitatottabb kérdéseiben elfoglalt bátor és korszerű álláspontját. (A filozófia és politika, filozófiai és tudomány, marxizmus és szociológia, marxizmus és humanizmus kérdéseiben vallott nézeteit.)

Radu Florian könyve kortárs filozófiánk elméletileg igen termékeny kísérlete. Mint ilyen, eredményeiben és korlátaiban egyaránt tanulságos. Továbbgondolása ezért valóban kritikai meghaladását jelenti. A radikális gondolat csak úgy vívhatja ki önállóságát, ha elszakad attól, aminek meghaladását célul tűzte ki maga elé. Lehetségként Radu Florian könyve ezt az utat nyitja meg.

Bálintfi Ottó

Ember és egészség

A kiadói tevékenységben mindig jelentős esemény egy-egy alapvető kézikönyv, lexikon (vagy akár kislexikon, mint esetünkben) megjelenése. Érthető örömmel fogadtuk tehát a *Kriterion Kézikönyvek* sorozat immár harmadik kötetét, amelynek címe — *Ember és egészség** — már magában is felhívja a figyelmet a hasznos sorozat legfrissebb kötetének újdonságára. Ilyen jellegű munka a hazai kiadók gondozásában már legalább egy-két évtized óta nem jelent meg, valóban hézagpótló szerepre vállalkoztak tehát a szerzők, akik igen helyes célt tűztek maguk elé: az emberi testtel s az egészséggel, illetve a betegségekkel összefüggő fogalmak tisztázását. Az új kézikönyv „főszereplője” tehát maga az ember; az ember, aki az évezredek folyamán korszakalkotó felfedezéseket tett, megváltoztatta a Föld arculatát, átalakította a természetet, kijutott a világűrbe — s jóllehet a megismerésért vívott küzdelemben sok mindent sikerült tisztáznia, önmaga megismerésében mégis még bőven van tennivalója.

A szerzők — Dr. Kiss Zoltán egyetemi lektor, Dr. Holicska Dezső gyakorló főorvos és Dr. Vitályos András főorvos, nyugalmazott egyetemi tanár — az emberre és egészségére vonatkozó tudományos ismeretek népszerűsítésében (a kézikönyv ugyanis a nagyközönségnek szól)

nem lépnek fel a teljesség igényével. A mintegy 1200 címszó keretében bemutatni az embert nemcsak anatómiai és élet-tani szempontból, hanem biofizikai, biokémiai, genetikai, sőt pszichológiai aspektusaiban is, túl merész vállalkozás lett volna. A szerzők egyik legnagyobb érdeme éppen a jól megfontolt és a korszerű igényeket szem előtt tartó szelektálás. A kötetben a szigorú szelektálás következtében általában olyan címszavak kaptak helyet, amelyek alapos tájékoztatást nyújtanak a nagyközönségnek az őt érdeklő legfontosabb kérdésekről. A leghasznosabb ez a kézikönyv, a recenszens megítélése szerint, a tanulóifjúság számára: értékes segédeszköz, amely röviden és érthetően tárja eléjük azt a szükséges ismeretanyagot, amelyre a kevés számú egészség-tan-órán csak igen részlegesen tesznek szert.

A címszavak gazdag tárházában lapozgató olvasó az egyes „kiugrott” fogalmak mellett megtalálja mindazt a tényanyagot, amit az orvostudományban kevésbé jártasnak tudnia „illik” és kell, s eligazítást nyer arra vonatkozóan, hogy bizonyos panaszokkal milyen orvoshoz forduljon. A kézikönyv több helyen figyelmeztet az öngyógyítási próbálkozások veszélyességére (ez jelentős erénye, hiszen sok ember épp azért vásárol ilyen jellegű könyvet, hogy panaszaival ne forduljon orvoshoz), s ugyanakkor kulturális-nevelő szerepet is betölt: megmagyarázza azokat az orvosi fogalmakat, amelyekkel korunk embere nap mint nap

* Dr. Kiss Zoltán—Dr. Holicska Dezső—Dr. Vitályos András: *Ember és egészség*. Kislexikon. *Kriterion* Könyvkiadó. Bukarest, 1974.